

ДРАГАН ЛАКИЋЕВИЋ

Уредништво Летописа: *Како бисте у њојичком смислу описали актуелни тренутак савремене српске прозе? Шта је наследило њосимодернизам осамдесетих и деведесетих година њројеклоџ века?*

Драган Лакићевић: У последњих четврт века и нешто дуже, савремена српска проза доживела је велике промене – на спољном и на унутрашњем плану. Сменило се више генерација. Изузев Киша и Пекића, мртви се заборављају брже него раније. Али се још брже заборављају многи живи.

На спољном, проза се проширила према многим, мање или више сродним, пољима: памфлету, дневнику, путопису, публицистици, биографији, хроници, науци – највише према историји, али и према другим дисциплинама. У трци за „хитом” и наградама, не би ли скренула пажњу на себе, проза се прилагођава и пристаје на све, највише се спајајући са фељтоном и новинским текстом... Спољном плану припада и повећан број нових аутора, а поготово издања. Романом се назвало, али и третирано, готово све. Уочавање друштвених и културолошких узрока ових појава било би интересно, али би и потрајало.

У свему томе, прозна уметност махом опада, или остаје у другом плану – можда тавори у прикрајку. На унутрашњем плану, постмодерно инсистирање на поступку и игри с текстом и грађом уопште замењено је приближавањем формама савременог живота: политичког, медијског, тржишног – опсесијама савременог човека и његовог новог „ослобађања”... Примајући у себе разне жанрове, романом је названа свака књига испод чијег наслова не стоји нешто друго. Приповетка је на маргини или у закутку. Прича кратка и најкраћа, која се, не тако давно, ближила поезији, као да пролази још горе од поезије.

Постмодерно игнорисање или одбацивање тематске и поетске димензије дела и замена уметничког удела формалним и техничким – охрабрила је и усмерила потребу за писањем свега, па и било чега. Потрага за заинтересованим читаоцем одвела је писца према опсесијама мноштва: порнографија, политика, медицина, криминалистика, друштвена патологија... Свега тога било је и у прошлом столећу, али су форме издања и жанрови те појаве јасније раздвајали.

У потреби за актуелношћу, многа проза се машила друштвенополитичких тема које су актуелне у политичкој и медијској јавности, које су постале сврха саме себи, док се потреба за уметничким поступком заборавила или заменила другим ефектима.

„Успеси” романа-речника (који су у нас започели *Хазарским речником*) променили су и стил и рецепцију прозе. По ко зна који пут, под маском неопходне или пожељне модерности, књижевности су учињене многе штете и злоупотребе. Штеточине се после забораве, или пређу на други терен, а оштећенима се ретко надокнади штета.

Тражењем узрока овим појавама у друштвеним, културним и књижевним околностима дошли бисмо и до писца и до читаоца, а понајвише до критичара. Критичари и њима блиски делатници (уредници, професори, чланови жирија, новинари) потпуно су неспремно дочекали талас демократске и некритичне графоманије и поплаву романа, па су се или придружили прозаистима, или су се уљуљкали у самозадовољству старих знања и учинака.

Књижевна продукција је несагледива, а равнодушност према њој надомак презира.

У последњих тридесетак година критика прозе (и поезије) доживела је знатне метаморфозе: најпре је била све опширнија, стручнија и досаднија, а онда се самоукинула – напуштајући не толико себе колико саму књижевност. Да ли су, у исто време, дневне новине, којима је то био део традиције – укинуле критику?

Све чеџће се догађа да романописци пишу сценарије за филмове и серије, а да драматурзи добијају књижевне награде. Веза између књижевности и филмске уметности постоје све чвршћа. Како ће се то одразити на саму књижевност?

У трци са временом, и писац и читалац опредељују се за краће форме и сегменте. Легитимно је постало тврђење да савремени читалац нема времена и могућности да чита романе из 19. века. У школској лектури највећа дела српске књижевности „обрађују” се у одломцима. Идеалан је постао роман на 150 страна, при чему се

тежи сегментацији текста или, обрнуто, згушњавању текста и израза као надокнади за спољни обим дела. Роман се смањило и апсорбовао новелу, или проширио и преузео приповетку.

Да би нестрпљивом, одсутном и ужурбаном читаоцу био схватљивији и јаснији, прозаист пише у фрагментима и сликама, налик одломцима у дајцестираним издањима, свесно или несвесно се ближећи техници филма, или филмског низа. Читање романа треба да траје слично трајању филма. Аналогно томе, и ангажовање читаоца може да буде ангажовање гледаоца, при чему је гледалац увек у предности, а филм има приоритет. Гледаоца филмова у нас, међутим, одбио је талас најгорих филмских обрада политичких тема тзв. деведесетих, као и тенденциозно затрпавање филмског и ТВ тржишта дневнополитичким садржајима и америчким филмским ђубретом о насиљу, изопачености, распаду породице и традиционалних вредности као васпитно деловање на – разореног човека разорене Југославије. За филмом се, донекле, понела и проза, и притом прошла горе од филма. Филмске обраде – поједностављења и појевтвињења – појавиле су се и у књижевним обрадама историјских фигура, догађаја, ратова, и многих облика унутрашњег живота.

Сарић је у прошлом веку поставио питање за кога се пише књижевности. Да ли можете да омишлите данашњег читаоца српске прозе? Да ли је у питању један тип читатеља, или је посредно различитих типова?

Сваки покушај портретисања данашњег читаоца прозе, или читалачке групе, оптерећен је друштвеним и социјалним аспектом – више него у ближој или даљој прошлости. Економски аспект, као и питање књижарске и тржишне привреде, знатно утичу на то шта ће, када и како доћи до читаоца.

Читаоца и групе читалаца некад је обликовала школа и библиотека; сада то чини телевизија. Ваљало би размотрити улогу медија у обликовању читаоца. У последњој деценији 20. и у првој деценији 21. века књижевна продукција је имала експанзију у новинама. Сад се медији повлаче и дижу руке од књиге. То би могло имати одраза и на читаоца и на дела.

Проширење области и жанрова и форми прозе проширило је и умножило профиле читалаца: нису само политичке и идеолошке деобе определиле читаоце за теме (револуције и контрареволуције, националне и грађанске оријентације, европска и евроскептична опредељења) већ и други аспекти, па и аспекти поступка... Укратко,

пише се и штампа више, чита се и разматра мање. Кад се томе дода податак да свако чита оно што је до њега дошло, видимо да је класична обавештеност читаоца о књижевној продукцији много гора него у прошлом веку, а књига технички и финансијски недоступнија...

Данашњи читалац још је под утиском политичких прилика и ратова на крају прошлог века, али и под притиском нимало случајних комерцијално-политичких пројеката као што је „књига на киоску”.

Читалац савремене прозе је самоуверенији него пре. Слуша себе и себи блиске идеје, ауторитети су одавно у опадању. Некад је критика романа у *Полиџици*, или у *Новосџима* (строги Божидар Милидраговић, ког одавно нико не помиње, а камоли да га замени), или пак у *Нину*, помагала читаоцима. Сада и Нинова награда више лаже него што обликује читаоца.

Читалац нема коме да верује, јер су медији, рекосмо, изгубили и напустили улогу обавештавања и вредновања. Третман књиге у медијима мањи је и гори него икад: још није уведена тарифа за рекламирање књига, и то је један од видова кукавичлука и лицемерја јавног сервиса. Књига на интернету такође представља депонију у којој се све распознаје, како и приличи депонији.

Књига у школи има аналогije са угледом наставника, а углед је повезан са платом коју прима.

Политичке и партијске групе и моде сенче савременог читаоца више него идеје, поступак, језик и др.

Савремени писац често пише за жири, јер верује да ће му жири обезбедити читаоца (или макар нахранити сујету).

Ускраћен за примерак књиге или часописа, ускраћен за информацију о новој прози и њеним насловима, садржајима, дометима, ускраћен за новац којим до књиге може доћи, савремени читалац редукује и свој поглед на књижевност и своје радовање нечему новом и своју веру у награђено дело... Редукује своје интересовање, потребе, време и простор за пријем дела.

У таквим околностима читалац се у самом себи дели и опредељује. Већина је већ прешла на политичку или јавну порнографију – у потреби да сазна шта се то с нама збило и како су неки успели а сви нису. Један део се за књижевност опредељује као и за политичке партије. Најважније, најсложеније и најпроблематичније поделе су на оне које имплиците форсира политика, притворним деловањем на широком плану – школских програма, медијског избора тема и аутора, контролом утицајних тј. уносних награда и сличних признања. Ефекти тог деловања већ се виде.

У којој мери њолиџичка корекџносџ уџиче на џемаџику и квалџиџеџ савремене срџске џрозе? Да ли имаџе уџисак да џосџоџи џолиџички уџиџаџ на расџоред снаџа у књижевном џољу?

О политичким уџиџаџима на распоред снаџа у књижевном пољу у прошлости – сада се доста зна, али од тих сазнања књижевност нема ништа. Можда само сазнање да тих уџиџаџа има и данас – у другим и, можда, сложениџим видовима.

Једина коректност коџа помаже књижевности била је, понекад, она коџа је, као друштвени налог, препоручивала читање. Таџ налог својевремено је емитовала једнопарџиџска држава преко парџиџских програма, медиџа, школа и самих родитеља: Децо, читаџте, да будете добри џуди као џунаци из књига! Сад су џунаци проглашени за злочинце, а захтеви за читањем у школи близу су проглашењу за насиље. Некад се знао невелик списак непожељних књига и аутора, а сада се зна невелик списак пожељних. У вишепарџиџском систему књига још није примећена, а новац се даје само своџима.

Наши медиџи јављају да су Његош и Андрић и Лубарда у своџим завичаџима политички оптужени или кривотворени, али на то нико не реаџује, као да су ничиџи. Према највећим ствараоцима садашње власти су равнодушне. Те власти за уметност узимају глуму, естраду, забаву... Ко ће бранити неког савременог писца?

Награда за најчитанију књигу у Србиџи својевремено је постала неподобна, јер су биле неподобне неке најчитаније књиге, обично романи, па је статус и програм награде промењен и то је постала награда за књигу коџа је политички пожељна да буде најчитаниџа. То је један од почетака новог политичког уџиџаџа – на писце, књиге, читаоце.

Политички уџиџаџ огледа се и у изборима управника школа и библиотека, библиотекара, чланова жириџа, уредника у медиџима, откупљених издања итд., итд.

Многи читаоци готово безрезервно верују жириџима и медиџима. Многи нису приметили промену у концепџиџи *Полиџиџкиноџ* „Културног додатка”. Жал за *Књижевном речи* или *Сџудентџом*, *Видиџима*, да не помињемо *Дело*, *Савременик*, *Књижевносџ* – није дуго трајала. Савремена власт није покушала да их било чиме надокнади или замени.

И све је то споља. Унутра је још горе и сложеније. Потреба књижевности да се додворава (владајућоџ) политици увек је била велика.

Што је мање друштвена, уметност, поготово књижевност, постаје све ауџистичниџа.

Чак и онда када је себе њавдала као израз снаге стила, као у случају Флоберове Мадам Бовари, њроза је њоседовала и снажан критички њошеницијал. Да ли савремена српска њроза њоседује критички њошеницијал и њроштив чеља се она буни, ако је њај њошеницијал сачувала?

Било која критичност или сатиричност бледа је у поређењу са живописном Народном скупштином. Нема писца који уме да се критички осврне на савременост на начин на који ће то било кога дотаћи. Мало кога дотиче и оно у Скупштини – тамо се погођени задовољавају узвраћањем – равном мером.

Закључак

Савременој српској прози, па и укупној књижевности и уметности, потребан је нови почетак. Он није у окриљу друштва нити у остацима институција. Он је у герили – за радним столом, и тамо је – морамо веровати – увелико започео.